

NAUCZYCIEL WCZESNEJ EDUKACJI

wobec zmian
społeczno-kulturowych

pod redakcją
Wiesławy Leżańskiej
i Aleksandry Feliniak

WCZESNA EDUKACJA

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

NAUCZYCIEL WCZESNEJ EDUKACJI

wobec zmian
społeczno-kulturowych

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

NAUCZYCIEL WCZESNEJ EDUKACJI

wobec zmian
społeczno-kulturowych

pod redakcją
Wiesławy Leżańskiej
i Aleksandry Feliniak

WCZESNA EDUKACJA

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2016

Wiesława Leżańska, Aleksandra Feliniak – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu
Katedra Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej, 91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48

RECENZENT

Urszula Chęcińska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Bogusława Kwiatkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/bedya

© Copyright by Authors, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07168.15.0.K

Ark. wyd. 9,0; ark. druk. 11,375

ISBN 978-83-8088-168-6
e-ISBN 978-83-8088-169-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

SPIIS TREŚCI

Wprowadzenie.....	9
– Introduction.....	9
Grażyna Poraj	
Podmiotowe determinanty funkcjonowania w zawodzie nauczyciela.....	17
– Personal Determinants of Functioning in the Teaching Profession.....	28
Anna Tyl	
Status zawodowy nauczyciela.....	29
– Professional status of a teacher.....	37
Monika Wiśniewska-Kin	
Nauczyciel wczesnej edukacji między rutyną a gotowością do zmian.....	39
– Teacher early childhood education between the routine and the readiness to change.....	51
Elżbieta Płóciennik	
Współczesne wyzwanie dla nauczycieli – rozwijanie mądrości na poziomie wczesnej edukacji.....	53
– Today’s challenge for teachers to develop wisdom on the level of early childhood education.....	61
Beata Cieśleńska	
Nauczyciel współcześnie kreatywny.....	63
– A modern creative teacher.....	69
Ewa Żmijewska	
Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej kreatorem dialogu międzykulturowego.....	71
– Teacher early childhood education wizard intercultural dialogue.....	80

Aleksandra Feliniak

- Społeczne oczekiwania wobec nauczyciela przedszkola – komunikat z badań 81
 – Social expectations towards a kindergarten’s teacher – statement of research. 89

Katarzyna Nadachewicz

- Oczekiwania rodziców oraz uczniów klas III szkoły podstawowej w stosunku do nauczyciela 91
 – Expectations of parents and students in grades III school in relation to the teacher. 98

Kamil Wnuk

- „Wiedźma Ple-Ple” jako nauczyciel. Masz zamiar straszyć w edukacji artystycznej? 99
 – „Witch Ple-Ple” as a teacher. You’re going to scare you in art education? . . . 107

Irena Szewczyk-Kowalewska, Michał Kowalewski

- Edukacja teatralna w pracy nauczyciela – potrzeba i sens 109
 – The reflection on theater education – the need and the meaning 118

Marta Kwella

- Nauczyciel w pedagogice planu daltońskiego 119
 – Teacher in Dalton plan 127

Agnieszka Głowala

- Udział nauczyciela wczesnoszkolnego w tworzeniu uczniom warunków do wolności 129
 – Participation of a primary teacher in creation of conditions to freedom for students 139

Małgorzata Sławińska

- Dobry nauczyciel w rozumieniu studentów pedagogiki. Rekonstrukcja fenomenograficzna. 141
 – A good teacher in the understanding of students of pedagogy. A phenomenographic reconstruction. 150

Alicja Mironiuk-Netreba

- Oblicza doskonalenia zawodowego nauczycieli edukacji przedszkolnej. 151
 – Types of further qualification of the kindergarten teachers. 159

Olga Zamecka-Zalas

Nauczyciel wczesnej edukacji w warunkach zmian społecznych i edukacyjnych. Start zawodowy – kreowanie własnego wizerunku przez nauczyciela 161

– Teacher early childhood education in the conditions of social change and educational. Start a professional-creating your own image by the teacher 169

Michalina Kasprzak

Wychowawca świetlicowy, pedagog cienia? 171

– Tutor in Common Room – pedagogue in the shadow?..... 180

Noty o autorach. 181

Wprowadzenie

Procesy demokratyzacji, socjalizacji i globalizacji, a także nowe zagrożenia ekologiczne i egzystencjalne ludzi wywołują w sposób oczywisty nowe wyzwania dla szeroko rozumianej edukacji. Zmiany ustrojowe i systemowe wyznaczają nowy system wartości społecznych, kulturowych i prawnych. Dokonujące się na naszych oczach i przy naszym udziale przemiany społeczne, gospodarcze, polityczne i kulturowe stanowią poważne wyzwanie dla edukacji, a zatem dla nauczycieli. Idąc dalej, relacje między jakością edukacji a jakością nauczycieli stanowią warunek podstawowy wszelkich zmian. Wszyscy wiemy, że naprawianie rzeczywistości społecznej to proces trwały, a także to, że każda zmiana rodzi nowe trudne problemy.

Słusznym zatem jest stanowisko, że nadzieja leży w nauczycielach z otwartymi umysłami, otwartych na innowacje, wyposażonych w umiejętności dokonywania zmian, w nauczycielach, którzy są zdolni tworzyć kulturę, nie tylko pedagogiczną. Kształtowanie umysłów i postaw otwartych na świat i społeczeństwo jest podstawowym zadaniem dla wychowania perspektywicznego, skierowanego ku przyszłości. Człowiek otwarty cechuje się zdolnością szybkiej, twórczej adaptacji do coraz bardziej różnorodnych sytuacji, nowych sytuacji w zmieniającym się świecie. Człowiek otwarty cechuje się też umiejętnością korzystania ze swej wiedzy w sposób twórczy, oryginalny.

W pracy z małym uczniem chcemy zatem nauczyciela otwartego, autentycznego, spontanicznego i twórczego, chcemy także, aby był on sprawny i rozumny w działaniu.

Oczekując zatem od nauczyciela wczesnej edukacji otwartości, sprawnego i rozumnego działania, należy rozważyć jego status społeczny i jego możliwości rozwoju zawodowego. Coraz bardziej rozszerzany zakres wymagań wobec nauczycieli nie jest zsynchronizowany z ich sytuacją ekonomiczną oraz możliwościami kształcenia czy doksztalcania.

Współczesna edukacja wyznacza nauczycielowi nową rolę, autonomicznego współrealizatora procesu kształcenia. Przyznając nauczycielowi status podmiotowy,

uznajemy jego autonomię i sprawstwo, a zatem i odpowiedzialność za przebieg procesów wychowawczych, których jest zarówno uczestnikiem, jak i autorem. Przyjmujemy zatem, że każdy nauczyciel jest w pewien sposób wolny i autonomiczny w swoim działaniu dzięki wolności poznania i wolności wyboru stylu bycia nauczycielem. Nadal jednak pozostaje swoistym narzędziem, uzależnionym od nacisków społecznego otoczenia oraz od wzorów i norm konsumpcyjnej kultury.

Do tych właśnie zagadnień nawiązują publikacje prezentowane w niniejszym tomie zatytułowanym *Nauczyciel wczesnej edukacji wobec wyzwań społeczno-kulturowych*.

Praca składa się z 16 autonomicznych tekstów dotyczących postaw nauczyciela wczesnej edukacji wobec zmian społecznych i kulturowych, a także oczekiwań społecznych wobec tegoż nauczyciela w różnych obszarach jego działań. Teksty te tworzą swoistą monografię, pełną nowych pytań i refleksji Autorów, zmuszają Czytelnika do krytycznego i twórczego myślenia.

Podstawę dla tych rozważań stanowi tekst **Grażyny Poraj** zatytułowany *Podmiotowe determinanty funkcjonowania w zawodzie nauczyciela*. Celem badań Autorki było poszukiwanie związku pomiędzy cechami osobowości nauczycieli a ich adaptacją zawodową. Bogata literatura z zakresu psychologii pracy oraz badania przeprowadzone na kilkuset osobowej grupie nauczycieli pozwoliły na wyodrębnienie trzech grup nauczycieli (Pasjonatów, Rzemieślników i Frustratów) o zróżnicowanym profilu osobowości i zadowolenia z pracy oraz różnych zjawiskach wypalenia się w pracy z uczniami. Nie ulega wątpliwości, że zawód nauczyciela jest bardzo trudny, również z powodu nadmiernych wobec niego oczekiwań. Wciąż oczekuje się, że nauczyciel będzie wzorem osobowym, ale nadal w procesie kształcenia nauczycieli nie przywiązuje się wagi do kształtowania kompetencji praktyczno-moralnych. W zaprezentowanych badaniach Autorka udowodniła, że „nie wszyscy nauczyciele dysponują odpowiednimi zasobami do satysfakcjonującej pracy z uczniami”. Wielu z nich napotyka na niepowodzenia w pracy wychowawczej, dydaktycznej czy opiekuńczej. Autorka wnioskuje zatem, aby czynnych nauczycieli nieustannie prowokować do ciągłego rozwoju osobistego i zawodowego, rozbudzać w nich potrzebę poszukiwania wiedzy o sobie.

Anna Tyl w artykule zatytułowanym *Status zawodowy nauczyciela* rozważa samo pojęcie ‘statusu zawodowego’. Dla wyznaczonego celu badań przyjmuje, że jest to „pozycja zawodowa osoby, wynikająca z jej zatrudnienia na określonym stanowisku”. Z tego powodu odnosi się w tekście do hierarchii zawodów według kryterium prestiżu i wskazuje miejsce nauczyciela w tego typu rankingach. Zważywszy, że status zawodowy to także zespół praw i obowiązków, Autorka omawia pragmatykę zawodową polskiego nauczyciela i wynikające z niej kategorie statusu zatrudnienia nauczycieli w aspekcie stopni awansu zawodowego.

Nauczyciel, spostrzegając siebie jako osobę, która przyjmuje do wykonania takie czy inne zadania, ogranicza swą rolę do obowiązków wykonawcy. Zakłada zatem, że miarą wartości jego pracy jest efektywność, z jaką powierzone zadania wykonuje. Im sprawniej robi to, czego od niego oczekują, tym, w jego mniemaniu, jest lepszym nauczycielem. Nabiera także przekonania o swojej pełnej adaptacji w zawodzie.

Na problem „samoświadomości profesjonalnej nauczycieli w obliczu niejednoznaczności i dyskursywności założeń tkwiących u podłoża uprawianej metodyki” zwraca uwagę **Monika Wiśniewska-Kin** w artykule zatytułowanym *Nauczyciel wczesnej edukacji między rutyną a gotowością do zmian*. Autorka podejmuje wciąż aktualne rozważania na temat zachowawczości nauczycieli w zakresie własnych działań. Zwraca uwagę na trudny problem podejmowanych przez nauczycieli działań innowacyjnych, które nie wynikają z ich własnej potrzeby zmian, lecz są raczej „samospokajającą grą pozorów i złudzeń, które w istocie tylko utrwalają stagnację i usprawiedliwiają bezwład”. Dlatego Autorka próbuje zachęcać nauczycieli do twórczego i odważnego przełamania własnych obaw oraz rezygnacji z „bezpiecznego” powielania schematów dydaktycznych.

O szczególnych wyzwaniach dla nauczycieli wczesnej edukacji czytamy w artykule **Elżbiety Płóciennik** zatytułowanym *Współczesne wyzwanie dla nauczycieli – rozwijanie mądrości na poziomie wczesnej edukacji*. Odwołując się do wielu pedagogów i psychologów, polskich i zagranicznych, ale przede wszystkim amerykańskiego psychologa Roberta Sternberga, Autorka wyjaśnia, czym jest ‘edukacja dla mądrości’ i jakie tkwią w niej wartości dla ucznia, nauczyciela i całego systemu edukacyjnego. W polskiej tradycji pedagogicznej w zasadzie nie funkcjonują pojęcia ‘edukacji dla mądrości’ czy ‘wychowania dla mądrości’. Jeżeli jednak chcemy, żeby szkoła XXI w. była szkołą dialogu i samodzielnego uczenia się uczniów, pozwólmy nauczycielom na holistyczne podejście do edukacji i rozwijanie mądrości w polskiej szkole. Ponieważ mądrość jest cechą wieloskładnikową, jej rozwijanie wymaga interdyscyplinarnych i harmonijnie dobranych przez nauczycieli zadań, wspierających rozwój ucznia we wszystkich sferach jego aktywności. Takie działania nauczyciela mogą nie tylko lepiej przygotować uczniów do przyszłych zadań i życia, ale także mogą zmienić dominujący dzisiaj model edukacji, który bazuje na rozwijaniu pamięci i sprawności analitycznych.

Dlatego należy przyjąć z uznaniem, że coraz więcej pedagogów podejmuje problem kreatywności nauczycieli. Kreatywności rozumianej jako naturalna potrzeba człowieka, związana z dążeniem do samorealizacji. Kreatywności, czyli jak mówi Wiesława Limont, twórczości codziennej, która towarzyszy człowiekowi wszędzie tam, gdzie dokonuje on własnych odkryć, konstrukcji myślowych, zmian.

Beata Cieśleńska w tekście zatytułowanym *Nauczyciel współcześnie kreatywny* rozważa kreatywność codzienną nauczyciela wczesnoszkolnego. Rozważa kreatywność nauczyciela w procesie edukacyjnym, ale także w zakresie budowania własnego

warsztatu pracy. Pytania dotyczące tych procesów skłoniły Autorkę do przeprowadzenia badań ankietowych wśród nauczycieli szkół podstawowych. Wyniki przeprowadzonych badań są wielce obiecujące. „W polskiej szkole, stwierdza Autorka, osobą, która nadaje kierunek zmianom i innowacjom jest nauczyciel. Jego dążenie do oryginalności oraz swobody w działaniu przekłada się na kreatywną aktywność”. A zatem konkluduje Autorka „Nauczyciel kreatywny to człowiek twórczy, podejmujący intelektualne ryzyko, wychodzący poza utarte schematy”, który spełnia oczekiwania szkoły i ucznia.

W artykule *Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej kreatorem dialogu międzykulturowego* **Ewa Żmijewska** podejmuje problem powinności nauczyciela wczesnoszkolnego funkcjonującego w społeczeństwie wielokulturowym oraz działania tegoż nauczyciela na rzecz międzykulturowości. Jednym z wielu wymogów funkcjonowania społeczeństwa wielokulturowego jest edukacja wielokulturowa, która obejmuje swym wpływem kulturową różnorodność społeczeństwa. Obejmuje ona nie tylko dzieci, ale także ich nauczycieli i ich rodziców. Autorka prezentuje interesujący projekt realizowany w II klasie szkoły podstawowej, którego celem było zbudowanie warunków edukacyjnych opartych na dialogu międzykulturowym. Trudny i aktualny problem ‘innego’ stał się podstawą nabywania przez studentów pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej kompetencji międzykulturowych rozumianych jako układ kompetencji poznawczych, społecznych i działaniowych.

Społeczne zapotrzebowanie na pracę nauczycieli zawsze wiąże się z określonymi oczekiwaniami społecznymi wobec nich. Mogą one dotyczyć kwalifikacji, kompetencji osobowości, a nawet wyglądu zewnętrznego. Oczywiście każde z nich możemy odnieść do różnych grup nauczycieli, a także maksymalnie uszczegółowić, zważywszy na sens takich działań. *Społeczne oczekiwania wobec nauczyciela przedszkola* na podstawie własnych badań prezentuje **Aleksandra Feliniak**. Obszarem zainteresowań badawczych Autorki były oczekiwania rodziców wobec nauczycieli przedszkoli w środowisku wielkomiejskim. Zgodnie z tezą Autorki, oczekiwania rodziców dotyczyły głównie kompetencji nauczycieli, w znacznie mniejszym stopniu ich kwalifikacji. Prowadzone badania pokazały w pewnym sensie nowy obszar wymagań rodziców. Dotyczą one szeroko rozumianej jakości pracy przedszkola. Chęć włączania się w tworzenie programów edukacyjnych oraz w sprawy gospodarczo-finansowe wyznacza nowe relacje nauczycieli z rodzicami. Dlatego w konkluzji Autorka pisze, że „przestrzeganie społecznych reguł współpracy zapobiega powstawaniu konfliktów oraz wzajemnej niechęci”.

Podobne problemy odnajdujemy w tekście **Katarzyny Nadachewicz** zatytułowanym *Oczekiwania rodziców oraz uczniów klas III szkoły podstawowej w stosunku do nauczyciela*.

Badania przeprowadzone w szkołach podstawowych województwa podlaskiego potwierdzają klasyfikację cech nauczyciela (najbardziej pożądaných i najbardziej

niepożądanych), jaka pojawiła się prawie sto lat temu. Wciąż, w opinii rodziców i uczniów, najważniejszym jest, żeby nauczyciel był sprawiedliwy, wrażliwy na problemy dziecka, otwarty i tolerancyjny. Najmniejszą wagę osoby badane przywiązują do cech zewnętrznych nauczyciela. Kolejne badania potwierdzają ogromną potrzebę rozwijania w edukacji nauczycielskiej kompetencji praktyczno-moralnych. To one mają pozycję nadrzędną w zawodzie nauczyciela. To one decydują o rozumieniu konkretnych sytuacji edukacyjnych, czyli o rozumieniu ucznia, rozumieniu siebie oraz relacji, jakie między nimi powstają.

Kamil Wnuk w artykule o intrygującym tytule *Wiedźma Ple-Ple jako nauczyciel. Masz zamiar straszyć w edukacji artystycznej?* dzieli się swoimi przemyśleniami dotyczącymi cech współczesnego nauczyciela, który (nie) nadąża za zmianami otaczającej nas rzeczywistości społecznej, politycznej i kulturowej. Zmiany te powoli przynoszą nową jakość szkole i procesom edukacyjnym w każdej dziedzinie. Zważywszy zatem, jak bardzo nauczyciel jest uwikłany w całokształt dzisiejszej rzeczywistości, wymiarem jego profesjonalnych kompetencji jest kategoria zmiany. W edukacji artystycznej, bo ta dziedzina zajmuje Autora, oznacza ona „otwartość nauczyciela na podmiotowość i twórczy rozwój ucznia, na nowości i innowacje”.

O zadaniach nauczyciela w obszarze edukacji estetycznej piszą **Irena Szewczyk-Kowalewska** i **Michał Kowalewski**. Zdaniem Autorów koncepcja zrównoważonego wychowania przez sztukę, w tym edukację teatralną, powinna być uświadamiana społeczeństwu co najmniej na równi z potrzebą wykonywania badań profilaktycznych. Wszelkie zabiegi mające na celu rozwój i doskonalenie człowieka, przyczyniające się do postępu cywilizacyjnego, mają przełożenie na emocjonalny, moralny, etyczny i intelektualny rozkwit społeczeństwa jako całości.

Artykuł zatytułowany *Edukacja teatralna w pracy nauczyciela – potrzeba i sens* jest próbą syntezy rozważań teoretycznych popartych literaturą przedmiotu oraz wynikami wymiernych doświadczeń edukacyjnych w szkołach i innych ośrodkach kulturalnych. Nowoczesna edukacja powinna kształtować twórcze i kreatywne postawy uczniów już na poziomie wczesnej edukacji. Rolą pedagoga jest zatem nie tylko kształtowanie systemu aksjologicznego swoich podopiecznych, ale również dynamizowanie jego aktywności twórczej.

Kim powinien być nauczyciel daltoński? pyta **Marta Kwella** w artykule *Nauczyciel w pedagogice planu daltońskiego*. Autorka, sięgając do koncepcji Helen Parkhurst, twórczyni planu, prezentuje jego współczesne rozwiązania. Plan daltoński to styl życia, który daje nauczycielowi wolność i samodzielność w realizowanym procesie edukacyjnym. Ale wolność i samodzielność to nie chaos, to odpowiedzialność za siebie i za ucznia, za podejmowane zadania i proces uczenia się. W artykule Autorka omawia kompetencje nauczyciela daltońskiego w aspekcie czterech podstawowych filarów planu: odpowiedzialności, samodzielności, współpracy i refleksji.

O wolności ucznia w procesie edukacyjnym dyskutuje **Agnieszka Głowala**. W artykule zatytułowanym *Udział nauczyciela wczesnoszkolnego w tworzeniu uczniom warunków do wolności* Autorka stawia pytania, które jednocześnie wyznaczają zadania dla nauczyciela: Jak zagospodarować wolność ucznia, by była ona czynnikiem jego integralnego rozwoju? W jaki sposób wychowywać do wolności? Próbując znaleźć te sposoby, Autorka rozwiązania upatruje w metodzie dialogu wychowawczego opartego na wspólnym rozwiązywaniu problemów aksjologicznych oraz ocenianiu własnego postępowania przez uczniów.

Niemal we wszystkich tekstach pojawiają się pytania o to, kim jest współczesny nauczyciel wczesnej edukacji, jakie posiada kwalifikacje i kompetencje, jakie napotyka problemy w pracy zawodowej, czy jest profesjonalistą? **Małgorzata Sławińska** w artykule *Dobry nauczyciel w rozumieniu studentów pedagogiki. Rekonstrukcja fenomenograficzna* badaniom poddała wypowiedzi studentów pedagogiki na temat ich najlepszych nauczycieli spotkanych na różnych poziomach edukacji. Punktem odniesienia do wypowiedzi studenckich uczyniła wybrane wzory dobrych nauczycieli w literaturze pedagogicznej, filozoficznej i psychologicznej oraz współczesne koncepcje nauczycielskiego profesjonalizmu. Studenckie portrety dobrego nauczyciela zawierają szerokie spektrum cech przypisywanych nauczycielom na przestrzeni dziejów. Niezależnie jednak od epoki historycznej, dla studentów najważniejsze były te cechy, które określają nauczyciela jako człowieka.

O predyspozycjach osobowościowych nauczycieli przedszkoli mówi także **Alicja Mironiuk-Netreba**. W artykule zatytułowanym *Oblicza doskonalenia zawodowego nauczycieli przedszkoli* w interesujący sposób Autorka (czynna nauczycielka przedszkola) zestawia instytucjonalne formy doskonalenia zawodowego (m.in. interpersonalna współpraca z mentorem w okresie stażu oraz WDN) z obszarem edukacji nieformalnej „związanej z całonocnym uczeniem się w codzienności oraz krytycznym i twórczym analizowaniem rzeczywistości społecznej”.

O trudnych dniach startu zawodowego oraz kreowaniu własnego wizerunku przez nauczyciela pisze **Olga Zamecka-Zalas**. Autorka, rzucając myśli o kompetencjach nauczyciela, jego osobowości, słusznie reasumuje, że „proces przygotowania nauczycieli do zawodu należy rozpocząć od zmiany rekrutacji i kształcenia pedagogów”, zaś samo kształcenie powinno opierać się na paradygmacie wielostronnego rozwoju.

W dyskusji o nauczycielach wczesnej edukacji znalazła się także wypowiedź **Michaliny Kasprzak** na temat *Wychowawca świetlicowy, pedagog cienia?*

Wychowawca świetlicowy to w pewnym sensie temat zaniedbany. Nawet rozporządzenia prawne w Polsce nie regulują wszystkich kwestii tego zawodu. Dlatego celem badań Autorki, przeprowadzonych w świetlicach środowiskowych Poznania, było ukazanie aktualnego obrazu wychowawcy świetlicowego. Materiał empiryczny skłonił Autorkę do sformułowania ciekawych rozwiązań, które mogłyby oba-

lić wciąż panujący stereotyp, że świetlica to przechowalnia dla dzieci. Ale osiągnąć to może tylko nauczyciel twórczy, który chce wyjść z cienia. Bowiern z punktu widzenia etyki zawodowej, każdy nauczyciel staje się moralnie odpowiedzialny wobec dziecka, wobec rodziców, wobec innych nauczycieli, jak również wzorem osobowym, jaki prezentuje sobą.

Każdy nauczyciel zatem powinien stawiać sobie pytanie: czy i jak mogę sam w sobie wychowywać dobrego nauczyciela? Odpowiedzi można szukać w różnych płaszczyznach: powołania, samookreślenia zawodowego, identyfikacji z zawodem czy zwykłej ludzkiej odpowiedzialności.

Mamy nadzieję, że zgromadzone w tym tomie teksty włączą nas w poszukiwanie odpowiedzi na postawione w nim liczne pytania dotyczące społecznych oczekiwań wobec nauczycieli wczesnej edukacji, a także stosunku tych nauczycieli do współczesnych wyzwań społecznych i kulturowych. Bogactwo propozycji, autorskich refleksji, szeroki wachlarz poruszanych problemów, a także rozległość kontekstu, w jakim zostały ukazane, jest z pewnością wartościowym materiałem do dyskusji na nauczycielskim forum. Może być także inspiracją w wielu obszarach nauczycielskiego działania.

Wiesława Leżańska i Aleksandra Feliniak

Podmiotowe determinanty funkcjonowania w zawodzie nauczyciela

W licznych badaniach z obszaru psychologii osobowości oraz psychologii pracy udowodniono, że istnieje ścisły związek pomiędzy indywidualnymi właściwościami ludzi a rozwojem ich kariery zawodowej¹. Mają one znaczący wpływ na ich zaangażowanie w pracę, podejmowanie decyzji, dokonywanie wyborów, są znakomitymi predyktorami w podejmowaniu wyzwań czy radzeniu sobie w sytuacjach trudnych. Na przykład, Borman wraz ze współpracownikami dokonali metaanalizy kilkunastu europejskich badań, dotyczących korelacji cech osobowości z zachowaniami w miejscu pracy². Ujawnili, między innymi, że ekstrawersja, ugodowość i sumienność współwystępuje z zachowaniami prospołecznymi oraz gotowością do opiekowania się i udzielania pomocy. Z kolei inni badacze udowodnili, że osoby neurotyczne, a więc nadwrażliwe, lękowe, podejrzliwe nie wykazują pożądanej motywacji do pracy i mają duże trudności z budowaniem relacji społecznych oraz realizacją obowiązków zawodowych³. Indywidualne właściwości powinny więc odgrywać kluczową rolę przy selekcji kandydatów na odpowiednie stanowiska, projektowaniu rozwoju własnej kariery zawodowej, odpowiednim motywowaniu do działania czy podnoszeniu efektywności w miejscu pracy⁴.

1 R.R. McCrae, P.T. Costa, *Osobowość dorosłego człowieka*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

2 W.C. Borman, L.A. Penner T.D. Allen, S.J. Motowidlo, *Personality predictors of citizenship performance*, „International Journal of Selection and Assessment” 2001, no 9, s. 52–69.

3 T.A. Judge, D. Heller, M.K. Mount, *Five-factor model of personality and job satisfaction: A meta-analysis*, „Journal of Applied Psychology” 2002, no 87, s. 530–541.

4 J. Rostowski, *Rozwojowe i osobowościowe uwarunkowania kariery zawodowej człowieka*, [w:] *Rodzina – rozwój – praca. Wybrane zagadnienia*, T. Rostowska, J. Rostowski (red.), Wydawnictwo Wyższa Szkoła Informatyki, Łódź 2002, s. 159–169.

Choć nauczyciele są najstarszą i najliczniejszą grupą zawodową, wciąż wskazuje się na słabe zaplecze naukowe dla tej profesji⁵. Tymczasem szkoła jest i będzie jednym z najważniejszych miejsc stymulowania rozwoju dzieci i młodzieży, a nauczyciele najważniejszymi organizatorami tego procesu. Co więcej, oczekuje się od nich, że będą pracować przez osobisty wzór. Waga misji zawodu nauczycielskiego uzasadnia więc potrzebę pozyskiwania do pracy w szkole najlepszych kandydatów. Równocześnie od lat podnosi się problem szerokiej (i bez wymagań) rekrutacji na studia nauczycielskie oraz negatywnej selekcji do zawodu nauczycielskiego. Taka sytuacja nie pozostaje bez wpływu na kondycję i efekty kształcenia w polskich szkołach.

W roku 2004 Instytut Spraw Publicznych, na zlecenie MENIS, opracował obszerny raport dotyczący *Jakości kształcenia nauczycieli w Polsce*. Zbadano liczną ogólnopolską próbę losową, reprezentowaną przez ekspertów w zakresie kształcenia nauczycieli, dyrektorów oraz nauczycieli z różnych poziomów systemu edukacji. Równoległe przeanalizowano programy kształcenia w losowo wybranych uczelniach. Raport ujawnił, że kształcimy gigantyczną, w stosunku do potrzeb, liczbę nauczycieli. Jakość ich kształcenia jest niewystarczająca, a w niektórych uczelniach nawet bardzo niska. Zwrócono uwagę na niedoskonały system rekrutacji w polskich uczelniach kształcących nauczycieli. Jest on dość zróżnicowany, a często wcale go nie ma. W raporcie wskazuje się na potrzebę rozszerzenia selekcji poza egzamin wstępny na okres studiów, by kształceniem nauczycielskim objąć najlepszych studentów i zapewnić mniejszej grupie bardziej profesjonalne przygotowanie. Potrzebne są zmiany w programach kształcenia z naciskiem na aktualizację wiedzy kierunkowej i psychopedagogicznej. W tym zakresie odnotowano bowiem znaczące braki⁶.

Szkoła jest trudnym środowiskiem pracy, stawia nauczycielom zarówno bardzo wysokie wymagania, jak również każe im zmagać się z wieloma nieusuwalnymi obciążeniami. Aby im sprostać, nauczycielom potrzebne są indywidualne zasoby, a wśród nich przede wszystkim odpowiednie cechy osobowe.

Przez lata w debatach dotyczących nauczycieli nieustannie powraca pytanie, czy dla optymalnego rozwoju uczniów ważne jest, jaki nauczyciel jest, czy też to, jak postępuje. W pierwszym przypadku chodzi o indywidualne właściwości, zaś w drugim o ważne dla tej profesji kompetencje zawodowe. Zdaniem J. Hollanda skuteczność zawodowa (także nauczycieli) zdeterminowana jest dopasowaniem do środowiska zawodowego⁷. Autor pokazał, że ludzie bardzo wyraźnie różnią się typem osobowo-

5 P. Grossman, *From Crisis to Opportunity in Research on Teacher Education*, „Journal of Teacher Education” 2008, no 59 (1), s. 10–23.

6 A. Wiłkomirska, *Ocena kształcenia nauczycieli w Polsce*, Wydawnictwo Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005.

7 G. Poraj, *Profile psychologiczne nauczycieli a ich funkcjonowanie w roli zawodowej*, „Psychologia Wychowawcza” 2014, nr 5, s. 135–136.